

MARIA ROGUSZKA

NAUKA JAKO ELEMENT KULTURY WSPÓŁCZESNEJ WSI POLSKIEJ

Nawet pobieżny i wycinkowy ogląd współczesnej wsi polskiej świadczy o jej przeobrażeniach. Sprawą badacza jest dotrzeć do źródeł tych przemian, ujawnić głębsze, „ukryte”, choć integralnie związane z tymi, jakie dostrzegamy widząc wznoszące się zabudowania „miejskie” na wsi, rozwijającą się tam sieć komunikacji, handlu czy rosnącą zamożność ludzi zamieszkujących współczesną polską wieś. Inaczej — sprawą badacza jest podjęcie badań nad przeobrażeniami w kulturze mieszkańców współczesnej wsi polskiej i nad charakterem tych przeobrażeń. Choć temat opracowania odnosić się będzie do wąskiego wycinka tych przeobrażeń, niemniej ich strukturalny związek z przemianami cywilizacyjnymi i kulturalnymi współczesnej wsi jest oczywisty. Na wstępie należy jednak podjąć kwestię, w jakiej mierze naukę, w tym nauki przyrodniczo-techniczne, należy traktować jako integralny element kultury.

Za Stanisławem KozyrerenKowalskim przyjęto stanowisko umiejscawiające dobra kultury i ich wytwarzanie w sferze pracy i działań nieprodukcyjnych społeczeństwa. Konsekwencją tego stanowiska jest następująca wskazówka badawcza: przejawianie, zasięg i oddziaływanie kultury oraz jej wytworów można empirycznie badać i ujawniać jedynie poprzez analizę praktycznej działalności materialnej klas konstytuujących strukturę społeczną¹. Naukę należy uznać zatem za integralny element kultury wtedy, gdy występuje ona jako wyspecjalizowany w społecznym procesie pracy rodzaj działalności poznawczej. Natomiast w życiu i w działalności klas społecznych nauka pojawia się głównie w sposób zapośredniczony przez typ produkcji materialnej i w formach elementów składowych sił wytwórczych i stosunków produkcji². Za sposoby i formy

¹ S. Kozyr-Kowalski, *Klasy a kultura*, Argumenty nr 4 i 5/1976; X Ładosz., S. Kozyr-Kowalski, *Dialektyka a społeczeństwo*, Warszawa 1972, s. 45.

² S. Kozyr-Kowalski, *Świadomość człowieka a życie społeczne*, Ideologia i Polityka nr 2, 1976, s. 80.

przejawiania się nauki w praktyce materialnej klas społecznych należy uznać: 1) wiedzę teoretyczną o naturze rzeczywistości przyrodniczej i społecznej oraz o prawach nią rządzących, 2) oparte na wiedzy naukowej sposoby postępowania wobec przyrody, ludzi, wytworów pracy ludzkiej, 3) przedmioty będące produktem dociekań naukowych (ale także quasi-naukowych)³, za pomocą których oddziaływać można na przyrodę, na ludzi, na wytwory pracy ludzkiej.

Ten „podwójny” sposób przejawiania się nauki właściwy społeczeństwu znajdującemu się na wysokim poziomie rozwoju sił wytwórczych pogłębiany jest dodatkowo przez następujące momenty:

1) Produkcja naukowa w takim społeczeństwie przestaje być domeną wyspecjalizowanych w tym kierunku instytucji nadbudowy. Znajduje to wyraz w podejmowaniu i rozwiązywaniu problemów właściwych nauce przez instytucje pozaakademickie, na przykład wojsko czy wyspecjalizowane placówki naukowo-badawcze związane bezpośrednio ze sferą produkcji materialnej.

2) Praktyczne zastosowania nauki i nadawanie konkretnej treści dociekaniom naukowym jest powiązane coraz bardziej z wyspecjalizowanymi działaniami produkcji materialnej a nie z samymi producentami myśli naukowej.

3) Postęp w nauce wiąże się najściślej z postępem materialnych sił wytwórczych takiego społeczeństwa.

4) Kształt i zakres produkcji myśli naukowej jest powiązany z wymogami i potrzebami produkcji materialnej.

Warunkiem koniecznym korzystania i uczestniczenia przez jednostkę czy klasę społeczną w dobrach-produktach kultury jest przyswojenie przez nie pewnego zakresu wiedzy naukowej, umożliwiające opanowanie i wykorzystanie typu wiedzy będącej warunkiem zdobywania środków podtrzymania egzystencji materialnej przez tę jednostkę lub całą klasę społeczną. Dodać jeszcze wypada, że nauka jako element kultury jest strukturalnie powiązana z jej innymi elementami wewnętrznymi, co oznacza, że postęp w nauce zmieniając strukturalizację tych elementów wpływa na zmiany w kulturze poszczególnych klas społecznych. Podjęcie tego zagadnienia wymaga jednak ustosunkowania się do kwestii działań quasi-naukowych klas jako elementu kultury społeczeństwa. Nauka wywiera wpływ na działania tak całych klas społecznych, jak i ich członków wtedy, o ile dla celów skutecznego działania produkcyjnego przyswajają oni sobie przesłanki wiedzy teoretycznej, przy czym to przyswajanie można rozpatrywać na płaszczyźnie rzeczowych warunków pracy, praktycznych umiejętności oraz samego procesu zdobywania wiedzy. Przyswojenie to może stać się (i staje się) przesłanką wprowadzenia racjonalizacji produkcyjnych, ulepszeń i modyfikacji; przy czym niektóre z nich mogą mieć

³ S. Kozyr-Kowalski, *Klasy a kultura*, op. cit.

i niekiedy faktycznie mają znaczenie ponadindywidualne. Trzeba jednakże pamiętać, że współcześnie — z racji daleko posuniętej specjalizacji w ramach społecznego podziału pracy — mają one znaczenie wtórne i stanowią znikomą udział w całokształcie dóbr i wytworów myśli naukowej, jakimi posługują się klasy społeczne w toku swojej działalności produkcyjnej.

Znaczenie analizy procesu przyswajania nauki, w tym nauk przyrodniczo-technicznych, w ogólnych badaniach nad przemianami kultury klas społecznych konstytuujących strukturę społeczną współczesnej wsi polskiej, można wykazać zwracając uwagę na fakt, iż produkty i wytwory myśli naukowej należą do tych rodzajów nadbudowy, które są warunkowane bezpośrednio (ze względu na swoją treść i funkcje) przez bazę społeczeństwa⁴. Dzieje się to na skutek szczególnego sposobu obiektywizowania się produktów myśli naukowej: bądź w postaci nowych lub przekształconych środków pracy i przedmiotów pracy, bądź w postaci kwalifikacji zawodowych, niezbędnych do uruchomienia i funkcjonowania określonych środków pracy czy koordynowania równoczesnej pracy wielu bezpośrednich producentów i całych kolektywów produkcyjnych⁵.

W jaki jednakże sposób przejawia się specyfika nauk przyrodniczo-technicznych w aspekcie ich występowania jako dobra kultury? Nawiązując do proponowanego przez S. Kozyra-Kowalskiego określenia kultury, nauki te będą obejmowały ogół występujących w danym społeczeństwie działań i prac nieprodukcyjnych, których zobiektywizowanym wytworem będą wyniki i ustalenia badań dotyczących przyrody i jej praw, przyrodniczo-historycznych sposobów oddziaływania na przyrodę oraz badań dotyczących stosunków społecznych, praw funkcjonowania całego społeczeństwa i człowieka jako producenta dóbr społecznych. Ujęcie tych nauk w taki sposób może zostać uznane za zbyt szerokie: obejmuje ono bowiem część tak zwanych nauk humanistycznych; niemniej, z punktu widzenia praktyki materialnej społeczeństwa i te nauki odgrywają rolę niezwykle ważną. Co więcej — przejawianie się w społeczeństwie nauk przyrodniczo-historycznych sposobów oddziaływania na przyrodę oraz badanie i praktyczne spożytkowywanie jest uzależnione od poziomu i zakresu wiedzy teoretycznej, płynącej głównie z nauk „humanistycznych”. Równie ważna jest także sama strukturalizacja poszczególnych elementów wiedzy naukowej występującej jako część składowa siły roboczej (a więc jako składnik sił wytwórczych społeczeństwa).

W jaki zatem sposób i przy użyciu jakich narzędzi badawczych możliwe jest określenie stopnia przyswojenia sobie przez daną klasę społeczną oraz przez jej członków tych nauk? Czyli w jakiej mierze nauki przyrodniczo-techniczne stają się elementem składowym kultury danej klasy

⁴ S. Kozyra-Kowalski, *Świadomość człowieka...*, op. cit.

⁶ Ibidem

społecznej i jak to można zbadać? Wydaje się, że jedyną drogą umożliwiającą uzyskanie odpowiedzi na to pytanie jest z jednej strony — analiza stopnia wiedzy tego typu klasy jako całości oraz poszczególnych jej członków, z drugiej — analiza zakresu praktycznych zastosowań tej wiedzy przez członków klasy i to zarówno w sferze produkcji materialnej, jak i poza tą sferą. Pojawia się tym samym kwestia zbadania społecznych uwarunkowań procesu przyswajania określonej wiedzy przez klasy społeczne, jako że samo położenie, miejsce danej klasy w strukturze społeczno-ekonomicznej społeczeństwa wyznaczać będzie obiektywne warunki przyswajania sobie przez tę klasę oraz jej członków wszelkiej wiedzy⁶. Koniecznością również staje się określenie, w jakich formach następuje proces opanowywania wiedzy przyrodniczo-technicznej przez klasę społeczną, w jakich formach ona ją poznaje i przyswaja oraz w jaki sposób przekształca ją we własną działalność praktyczną.

Zasadniczą cechą struktury ekonomiczno-klasowej współczesnej wsi polskiej jest współwystępowanie dwóch powiązanych ze sobą i z całą gospodarką narodową typów własności ziemi i środków produkcji. Analizę uczestnictwa klas wiejskich w nauce ograniczymy zatem do klasy chłopskiej i do klasy robotników rolnych. Wydaje się, że prócz uczestniczenia przez członków klas wiejskich w zinstytucjonalizowanych formach wiedzy i nauki (szkolnych i pozaszkolnych) i niezinstytucjonalizowanych (czytelnictwo prasy fachowej, korzystanie z instruktażowych programów rolniczych w mass media lub programów popularno-naukowych), należałoby jeszcze wziąć pod uwagę: przejawianie się, zakres, jakość ruchu wynalazczego i racjonalizatorskiego; doświadczalne uczestnictwo członków klas społecznych w zorganizowanych badaniach naukowych (np. wybrane gospodarstwa już to PGR już to indywidualne służą jako poletki doświadczalne placówkom naukowo-badawczym); uczestnictwo w przyswajaniu przez członków klas najnowszych zdobyczy nauki zarówno w sferze produkcji materialnej, jak i poza nią; wymianę doświadczeń produkcyjnych, zasięg i kierunki wymiany tych doświadczeń; typy racjonalności naukowej w działaniach produkcyjnych i nieprodukcyjnych członków klas społecznych oraz społeczne uwarunkowania tych działań.

Typ wiedzy naukowej niezbędnej do wykonywania przez członków klas społecznych określonych czynności produkcyjnych jest określony nie tylko miejscem zajmowanym przez klasę w społecznym podziale pracy, lecz również typem stosunków własnościowych. Więcej — zróżnicowany typ stosunków ekonomiczno-klasowych występujących w produkcji rolnej współczesnej wsi polskiej bezpośrednio warunkuje takie zasadnicze cechy materialnej egzystencji, działań producentów i stosunków społecznych w jakich uczestniczą: odmienny typ i stosunek do materialnych i społecznych warunków pracy, odmienny sposób i wielkość zdobywania środków

⁶ S. Czarnowski, *Kultura*, Warszawa 1958, s. 75 i nast.

utrzymania. Przejdźmy zatem do charakterystyki dwóch podstawowych klas konstytuujących współczesną polską społeczność wiejską. Charakterystyka ta będzie się zasadzała na wskazaniu różnic pomiędzy nimi, gdyż one dopiero — jak się wydaje — umożliwią ujawnienie istniejącej między nimi platformy porozumień i wzajemnych związków, pogłębionych przez wspólnotę miejsca zamieszkania i pracy. Pierwszorządne różnice wiążą się z odmiennymi uwarunkowaniami charakteru wykonywanej przez chłopa i robotnika rolnego pracy, niezależnie od tego, że dotyczy ona tej samej sfery produkcji rolnej.

Robotnik rolny PGR w przeciwieństwie do rolnika indywidualnego posiada konkretny zawód; jest np. oborowym, kombajnistą, stolarzem czy mechanikiem, a nigdy nie wszystkim naraz, jak to jest właśnie w wypadku chłopa. Nie zmienia tego fakt posiadania przez konkretnego rolnika dyplomu kwalifikacyjnego czy nawet fakt wąskiego specjalizowania się przez niego w jednym tylko dziale produkcji rolnej czy hodowlanej. Po prostu praca w gospodarstwie chłopskim zawiera w swym charakterze wielość „zawodów” i zmusza do podejmowania najrozmaitszych działań i prac (bezpośrednio i pośrednio produkcyjnych a także nieprodukcyjnych) niezbędnych dla prawidłowego funkcjonowania gospodarstwa⁷.

— Praca robotnika rolnego PGR różni się od pracy chłopa indywidualnego ściśle określonymi warunkami tej pracy — jej czasem, organizacją, podporządkowaniem i poddaniem bezpośredniej kontroli.

— Warsztat pracy chłopa (ziemia) jest jego prywatną własnością.

— Rezultatem pracy w sektorze uspołecznionym jest stała płaca nie związana w swym zasadniczym wymiarze z bezpośrednimi wynikami produkcji rolnej.

Wspominano już, że obok typu pracy, mimo faktu, że zarówno chłop, jak i robotnik rolny są bezpośrednimi producentami, zasadniczo różniuje te dwie klasy także typ stosunków własnościowych. Warunkiem utrzymania się współczesnego polskiego chłopa jako samodzielnego producenta-właściciela środków produkcji rolnej jest:

— prywatne posiadanie ziemi („własność wobec sił natury”⁸); fakt, że w warunkach systemu socjalistycznego ziemia staje się dobrem ogólnonarodowym, a jej prywatny posiadacz podlega restrykcjom administracyjnym za niewłaściwe jej użytkowanie, nie zmienia radykalnie jego położenia klasowego, choć je modyfikuje,

⁷ Sformułowanie to jest w pewnym sensie polemiką ze stanowiskiem B. Gałęskiego (B. Gałęski, *O niektórych determinantach zmian społecznych na wsi*, *Studia Socjologiczne* nr 2/1961; tegoż *Socjologia wsi*, Warszawa 1966), stanowiskiem powtarzanym przez niektórych badaczy (np. W. Makarczyk, *Czynniki stabilizacji w zawodzie rolnika i motywy migracji do miast*, Wrocław 1964, s. 4).

⁸ S. Kozyr-Kowalski, *Własność jako zjawisko ekonomiczno-społeczne w świetle badań Karoli Marksa i Maxa Webera*, w: *Własność, gospodarka a prawo*, Warszawa 1977, s. 102.

— dysponowanie środkami pracy: mogą one stanowić prywatną własność producenta (lub zespołu producentów), mogą być również — i coraz częściej współczesny chłop polski posługuje się takimi właśnie środkami pracy — własnością uspołecznioną, mogą być wreszcie wypożyczone czy okresowo kupione razem z uruchamiającą je siłą roboczą (POM, Kółka Rolnicze),

— uzależnienie się od innych sfer produkcji (przemysłowej uspołecznionej), a także od sfery cyrkulacji i usług,

— produkowanie na rynek i uczestnictwo w cyrkulacji towarowo-pięniężnej; wyraża się ono w uzależnieniu od wymogów rynku określającego typ produkcji, warunki wymiany, stan i poziom siły roboczej w gospodarstwie indywidualnym⁹ (poziom towarowości gospodarstwa określa możliwości rolnika indywidualnego w zakresie zakupu i używania środków pracy, zakupu usług — w sferze ekonomicznej i poza nią — zakupu środków konsumpcji); dodać trzeba, że niektóre posunięcia polityczne na rzecz chłopą (np. system emerytur) są ściśle powiązane z osiąganymi przez niego wynikami produkcyjnymi oraz towarowością jego gospodarstwa,

— ścisły związek z produkcją ogólnospołeczną, powiązanie w różnych formach z sektorem państwowym i spółdzielczym — to warunki konieczne efektywności jego produkcji.

Współczesny polski robotnik rolny, występując w podwójnej niejako roli — bezpośredniego producenta właściciela własnej siły roboczej i bezpośredniego producenta społecznego współwłaściciela środków produkcji — podlega bezpośrednim oddziaływaniom socjalistycznego typu stosunków własnościowych. Realizują się one — z grubsza rzecz biorąc — głównie na dwu płaszczyznach: zakładu pracy lub jednostki produkcyjnej, gdzie robotnik rolny zdobywa podstawowe środki utrzymania i na płaszczyźnie ogólnospołecznej, gdzie rzecznikiem jego interesów klasowych jest PZPR. W PGR, nowoczesnym przedsiębiorstwie rolno-hodowlanym, gdzie wszelka działalność produkcyjna ma charakter przemysłowy, a nie drobnotowarowy, jak jest w przypadku gospodarki chłopskiej, socjalistyczna własność środków produkcji jest rozwijana i ugruntowywana przez funkcjonowanie instytucji samorządu robotniczego, stwarzanie przesłanek ekonomiczno-społecznych sprzyjających efektywnej pracy i jej prawidłowej organizacji, przez rozwój odpowiednich warunków socjalno-bytowych i kulturalnych, określających zakres i formy świadczeń czy usług wobec robotników związanych z socjalistyczną własnością środków produkcji. Uspołeczniony zakład pracy, jakim jest również PGR, stoi w obliczu podejmowania działań umożliwiających realizację praktycznego wymiaru socjalistycznego sposobu produkcji: zapewnienia pracownikom

⁹ A. Dobieszewski, *Przemiany własności chłopskiej w Polsce*, w: *Własność, gospodarka...*, op. cit., s. 508.

roli współwłaściciela środków produkcji bez jednoczesnego pozbawienia tych środków charakteru społecznego¹⁰.

Obiektywne różnice między współczesnym polskim chłopem a robotnikiem rolnym uwarunkowane i zapośredniczone przez strukturę ekonomiczno-klasową wsi polskiej, przez istniejące ekonomiczne formy własności ziemi i środków produkcji oraz przez warunki i możliwości, jakie dla rozwoju materialnych sił produkcyjnych stwarzają istniejące formy własności środków produkcji, nie wykluczają wszakże możliwości wskazania na podobieństwa między tymi klasami i na wzajemne związki tych klas społecznych. Płyną one z następujących źródeł:

— z typu pracy; zarówno chłop indywidualny, jak i robotnik rolny są bezpośrednimi producentami w sferze produkcji rolnej¹¹,

— ze ścisłego powiązania w ramach socjalistycznej gospodarki (a przynajmniej wyraźnych w tym kierunku tendencji) sektorów produkcji rolnej uspołecznionego i drobnotowarowego,

— wspólnoty miejsca zamieszkania, co wiąże się ze wspólną instytucji administracyjnych, politycznych, kulturalnych etc, a także z sąsiedztwem.

Podobieństwa, lecz i odrębności między tymi klasami dostrzec można analizując stan i zakres korzystania i uczestniczenia przez członków tych klas w instytucjach nowoczesnego kształcenia i oświaty czy też stopień przyswojenia sobie przez nich elementów nowoczesnych nauk przyrodniczo-technicznych i uznanie ich za niezbędny warunek i składnik własnej produkcji i własnego procesu życiowego. Różnice i analogie będą tu zresztą odnosiły się nie tylko do form i sposobów przyswajania tej wiedzy, lecz i do sposobów strukturalizacji tej wiedzy w świadomości członków klas. Można zaraz na wstępie wskazać, że na przykład fakt podnoszenia czy nabywania kwalifikacji przez robotnika rolnego bądź przez indywidualnego chłopca ma zupełnie inne znaczenie dla nich samych. W pierwszym przypadku fakt ten jest bezpośrednio związany z podniesieniem jakości jego siły roboczej, dzięki czemu może on zająć inne miejsce w procesie produkcji, w drugim przypadku takiej zależności nie ma. Podniesienie jakości własnej siły roboczej może przynieść rolnikowi indywidualnemu korzyści jedynie w przypadku, gdy posłuży ona do uruchomienia nowoczesnych środków produkcji, co zwiększy efekty produkcyjne jego gospodarstwa i co z kolei stanie się przesłanką zwiększonej sprzedaży rynkowej i zysku. Dalej — jeśli podnoszenie jakości siły roboczej robotnika związane jest najczęściej z określoną polityką zakładu pracy, resortu itp. związaną z wprowadzeniem nowych technik produkcyjnych, to rolnik indywidualny samodzielnie musi podjąć taką decyzję. W jego wypadku,

¹⁰ J. Ładosz, S. Kozyr-Kowalski, *Dialektyka a społeczeństwo...*, op. cit., s. 68.

¹¹ B. Gałęski, *Socjologia wsi...*, op. cit., s. 16.

oczywiście, istnieją wymogi administracyjne działające w kierunku podnoszenia przez niego poziomu wiedzy rolniczej, nie są to wszakże przymusy bezwzględne, jako że w ostatecznym rozrachunku decyduje zawsze jakość produkcji towarowej rolnika, a nie jego indywidualne kwalifikacje, które przecież nie zawsze w sposób konieczny wiążą się z efektami działalności produkcyjnej.

Zróznicowane są także źródła kosztów przeznaczonych na podnoszenie kwalifikacji — robotnik jest finansowany, chłop może sobie te koszty zwrócić dopiero w przyszłości, gdy kwalifikacje te zaowocują przy ewentualnym wzroście produkcji i sprzedaży. Można jeszcze wskazać, że robotnik (także współczesny robotnik rolny) swoje kwalifikacje zdobywa jedynie poprzez instytucje sformalizowanego kształcenia, natomiast w „klasycznym” typie gospodarki chłopskiej umiejętności wystarczające do prowadzenia gospodarstwa rolnego są i mogą być przekazywane w dziedziczeniu pokoleniowym (wysiłki polityki rolnej PRL idą właśnie w kierunku zmiany tego stanu rzeczy). Powyższe momenty tylko pobieżnie dotyczą szerokich uwarunkowań społecznego procesu przyswajania sobie przez klasy społeczne i przez ich członków wiedzy teoretycznej i dorobku praktycznego nauk przyrodniczo-technicznych. Przez proces społeczny rozumiem — modyfikując nieco sformułowanie J. Szczepańskiego — względnie jednorodne serie zjawisk powiązanych wzajemnymi zależnościami strukturalnymi, zachodzące w obrębie społeczeństwa a wynikające ze wzajemnych oddziaływań jednostek i grup społecznych¹². Takie ujęcie procesu społecznego zakłada — jak się wydaje — konieczność ujawnienia i analizy tych wszystkich momentów życia społecznego, które są koniecznymi przesłankami pojawienia się tego procesu, ale które dopiero we wzajemnym, specyficznym, powiązaniu ów proces umożliwiają. Należy zatem określić warunki, których spełnienie umożliwia klasie społecznej przyswojenie nowoczesnej wiedzy przyrodniczej oraz związanie tej wiedzy z własną praktyką produkcyjną i pozaprodukcyjną. Wskazane uprzednio warunkowania nie wyczerpują całego bogactwa sposobów określania przez strukturę społeczno-ekonomiczną społeczeństwa procesu przyswajania przez klasy społeczne i ich członków wiedzy przyrodniczo-technicznej i jej praktycznych zastosowań, choć niewątpliwie należą do najbardziej istotnych. Nie tylko miejsce zajmowane przez klasę społeczną w społecznym podziale pracy i dochodu narodowego określa ten proces, lecz także miejsce jednostki w ramach klasy i w ramach sfery działalności gospodarczej. Zmiany w społecznych siłach wytwórczych powodują również zjawiska, które w pewnym sensie można by określić jako przemiany wewnętrzne klasy, a co nie pozostaje bez wpływu na omawiany tutaj proces, wyrażające się nie tylko w zwiększaniu czy zmniejszaniu liczby jej członków, lecz także w przechodzeniu przez nich w miarę po-

¹² J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1965, s. 227,

stepu technicznego do innej sfery działalności gospodarczej (np. z produkcji do usług czy cyrkulacji) lub do innych działów pracy (np. z bezpośrednio produkcyjnej do pośrednio produkcyjnej). Uwarunkowania procesu przyswajania przez klasę społeczną nowoczesnej wiedzy naukowej, jej osiągnięć teoretycznych, a przede wszystkim — jej praktycznych zastosowań przez strukturę klasowo-ekonomiczną społeczeństwa rozpatrywać także należy na płaszczyźnie realnych możliwości, jakie w konkretnych warunkach społeczno-historycznych posiada klasa i jakie są związane z określoną polityką państwa. Nie jest to jednak wyłącznie kwestia polityki wobec klasy (np. w warunkach państwa socjalistycznego udostępnienie klasie robotniczej czy chłopskiej najszerszych możliwości korzystania z wiedzy i oświaty), lecz i wobec nauki, to znaczy stworzenia jej takich możliwości rozwoju, by dzięki własnemu zaawansowaniu stanowiła realny składnik sił wytwórczych, by jej przyswojenie stało się niezbędnym warunkiem kontynuowania i rozwijania procesu produkcji materialnej właściwej danej klasie społecznej. Jest to także, o czym już była mowa, sprawa udziału samej klasy w „tworzeniu” nauki to znaczy ukierunkowywania własnych nieprodukcyjnych działań quasi-naukowych w duchu uzupełniania i praktycznego rozwijania nauki w obrębie i na użytek własnego warsztatu pracy: przykładem tu może być ruch wynalazczy i racjonalizatorski.

Otwarcie przez państwo socjalistyczne przed klasami pracującymi pełnych możliwości korzystania z dóbr tworzonych przez zinstytucjonalizowaną naukę oznacza w praktyce:

— rozbudowywanie sieci szkół (w interesującym nas wypadku chodzi o specjalistyczne szkoły różnego szczebla związane z nabywaniem i pogłębianiem wiedzy rolniczej) a także realizowanie określonej polityki szkolnej,

— intensyfikację doraźnych akcji szkoleniowych (kursy przysposobienia rolniczego, praca i konsultacje kwalifikowanej służby rolnej etc), w wypadku robotnika rolnego inicjatywy te w większości przejmuje zakład pracy,

— umożliwienie (co jest szczególnie ważne w przypadku chłopa) korzystania z doświadczeń i osiągnięć produkcyjnych uspołecznionych jednostek gospodarczych — rolnych i hodowlanych, współpracujących bezpośrednio z wyspecjalizowanymi placówkami naukowymi.

Jeśli sam proces nabywania bądź pogłębiania kwalifikacji produkcyjnych różnicuje się, jak wykazano w wypadku chłopa i robotnika rolnego, to inna także będzie — ze względu na typ warunków tej działalności — obecność elementów wiedzy teoretycznej i jej praktycznych zastosowań w obrębie ich działalności produkcyjnej i w ich warsztatach pracy. Za niezbędne warunki rozwoju nowoczesnej produkcji rolnej w sektorze uspołecznionym należałoby uznać postępującą redukcję prostej siły roboczej na korzyść wykwalifikowanej oraz wprowadzenie przemysłowych

metod produkcji rolnej i hodowlanej. Momenty te pociągają za sobą w konsekwencji zmiany w samej pracy robotnika rolnego (zmianowość), rozszerzają jego czas pozaprodukcyjny, którym może swobodnie dysponować i określają w dużej mierze kierunki polityki socjalnej zakładu pracy. Dalszymi warunkami będą: modyfikowanie przez nowoczesną agrotechnikę i agrochemie naturalnych warunków glebowo-klimatycznych, rosnąca samodzielność pracownika w zakresie własnego, ściśle wyspecjalizowanego warsztatu pracy. Zauważmy, że wszystkie te warunki powiązane są ewidentnie ze stanem nauk, zwłaszcza przyrodniczo-technicznych, w społeczeństwie.

Warunkiem utrzymania się chłopa jako właściciela własnych warunków pracy jest zmaksymalizowanie przez niego produkcji przeznaczonej na rynek. W tej też mierze przyswojenie sobie przez niego zdobyczy nowoczesnej nauki jest niezbędnym składnikiem jego procesu produkcji. Wydaje się wszakże, że przyswajanie owej wiedzy przez chłopa jest ściśle powiązane z wykształceniem się na wsi nowych form współpracy sąsiedzkiej (zespoły rolnicze, sąsiedzka własność narzędzi i maszyn). Formy te bynajmniej nie są — jak to z pozoru mogłoby się wydawać — kontynuacją powszechnie znanych form współpracy sąsiedzkiej na wsi drobnotowarowej. Przeciwnie, wobec braku oparcia w kapitalistycznych stosunkach produkcji stają się realnymi formami socjalistycznego sposobu produkcji.

Przesłanką wykształcania się w sektorze uspołecznionym ruchu racjonalizatorskiego jest wysoka fachowość uczestników procesu produkcji. Robotnik jest elementem podziału pracy w ramach produkcji prowadzonej przez przedsiębiorstwo i nie wymaga się od niego opracowywania jej strategii. Niemniej, powinien posiadać znajomość tej produkcji jeśli ma optymalnie wypełnić własną rolę produkcyjną. W jej bowiem zakresie jest głównym specjalistą, co otwiera przed nim możliwość usprawniania własnego warsztatu pracy. Natomiast chłop sam dokonuje podziału w czasie i w przestrzeni własnych czynności produkcyjnych, sam jest ich koordynatorem, organizatorem sposobu użytkowania środków produkcji i siły roboczej jaką dysponuje w gospodarstwie, sam wreszcie kontroluje efekty swej działalności gospodarczej, która — o ile nie przynosi spodziewanych zysków — musi być przez niego skorygowana i zmodyfikowana. Te wszystkie aspekty działalności chłopa jako właściciela własnych warunków pracy zmuszają go do rozwijania własnej inwencji twórczej. Systematyczna obserwacja własnego gospodarstwa, wiedza o specyfice własnych środków produkcji (np. jakość i efektywność ziemi) czyli — wiedza o jego własnych możliwościach jako producenta to niezbędne składniki jego pracy, które wymagają od niego prowadzenia rachunku ekonomicznego, optymalnej organizacji pracy zarówno produkcyjnej, jak i wewnątrz gospodarstwa itp.

Wnioski, które nasuwają się po tych rozważaniach są następujące:

1) przeobrażenia w kulturze klas konstytuujących współczesną polską społeczność wiejską są ściśle powiązane ze zmianami występującymi, w sferze produkcji materialnej i w sferze stosunków własnościowych,

2) społeczne procesy przyswajania elementów kultury, w tym nauki, a w tym nauk przyrodniczo-technicznych, są wyraźnie powiązane z wewnętrznymi przeobrażeniami struktury społeczno-ekonomicznej społeczeństwa,

3) wzrost oświaty przyrodniczo-technicznej, jak również praktyczne opanowanie zastosowań nauk przyrodniczo-technicznych w produkcji rolnej pociąga za sobą wzrost uczestnictwa klas społecznych w kulturze między innymi poprzez wzrost oświaty pozarolniczej, przez szersze przyswajanie dorobku innych nauk czy innych form świadomości społecznej,

4) w miarę rozwoju materialnych sił wytwórczych społeczeństwa wiedza pozarolniczą członków klas społecznych na wsi jest niezbędnym elementem i warunkiem prawidłowego nabywania i korzystania przez nich z dorobku teoretycznego i praktycznych zastosowań wiedzy naukowo-technicznej,

5) w miarę rozwoju materialnych sił wytwórczych społeczeństwa uczestnictwo w kulturze członków klas społecznych na wsi staje się warunkiem produkcji materialnej.

SCIENCE EN TANT QU'ELEMENT DE LA CULTURE DE LA CAMPAGNE POLONAISE D'AUJOURD'HUI

Résumé

La campagne polonaise d'aujourd'hui est divisée du point de vue des relations de propriété. Nous y rencontrons la petite propriété foncière (le paysan — propriétaire de son exploitation) et la grande propriété socialiste (Exploitation Agricole d'Etat). Dans ce dernier cas le producteur (l'ouvrier agricole) est en même temps le copropriétaire de l'exploitation.

L'auteur de cet article prend en considération les ressemblances entre les deux classes nommées ci-dessus, basées sur la même activité — elles produisent les biens de consommation, elles font partie de la sphère de la production agricole. Il met en relief toutes les différences qui résultent de leurs places distinctes dans la structure sociale et celle de propriété. Parmi les différences assez importantes il faut nommer celles qui concernent la culture des classes, c'est-à-dire la sphère de leur participation dans tout cela qui embrasse la conscience sociale. Nous avons donc commencé par la présentation de la place de la science dans le travail et dans toute autre activité créatrice des classes qui constituent la campagne polonaise. Le récapitulatif de ces considérations est la suivante:

— les transformations de la culture des classes qui constituent la partie de la société polonaise habitant la campagne sont étroitement liées aux changements de la sphère de la production ainsi que de la sphère des relations de propriété;

— les processus sociaux d'appropriation des éléments de la culture et de la science sont visiblement liés aux changements intérieurs de la structure sociale et économique de la société;

— l'extension de l'instruction publique ainsi que de la mise en pratique de la science dans la production agricole sont suivies par l'agrandissement de la participation des classes sociales dans la culture;

— l'augmentation des forces productrices matérielles de la société exige le développement de la science extra-agricole chez les habitants de la campagne, élément nécessaire, condition principale de l'acquisition et du profit de la théorie ainsi que de la pratique de la science et de la technique;

— au fur et à mesure de l'augmentation des forces productrices matérielles de la société, la participation des membres des classes sociales habitant la campagne dans la culture devient la condition nécessaire de la production matérielle.